

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Kulturologie

Uchovávání kulturní rozmanitosti v procesu globalizace

Markéta Poláková

3. ročník, 2004/05

Kontakt: KFrida@seznam.cz

Soc. a kult. ekologie II.

PhDr. Jitka Ortová, CSc.

Úvod

V této seminární práci bych se chtěla zamyslet nad problémem uchovávání kulturní rozmanitosti v procesu globalizace. Vycházím zejména z myšlenky, že každá kultura představuje nenahraditelnou zkušenost určité části lidstva se soužití s přírodou a to co funguje v jedné kultuře nemusí být vhodné pro kulturu jinou, ba naopak může pro ní působit destruktivně. A nelze si tedy naivně myslet, že „ideální vzor západní kultury“, prosazovaný na způsob někdejších misionářů, kteří apoštolsky šířili křesťanství, bude znamenat celosvětové štěstí a spokojenost. Protože jak si můžeme být jistí, že tento vzor je tím jediným správným?

Proces globalizace nelze jednoduše zastavit, je třeba se spíše zamyslet nad tím, jak pokračovat v rozvoji a zároveň zachovat rozmanitost kultur.

Globalizace pozitivní a negativní

Anthony Giddens ve své knize *Důsledky modernity* charakterizuje globalizaci jako „zintenzivnění celosvětových sociálních vztahů, které spojují vzdálené lokality takovým způsobem, že místní události jsou formovány událostmi dějícími se mnoho mil daleko a naopak.“¹

Rozmanitost světa, pestrost kultur, je nahrazována masivním působením a komplexním pronikáním jedné kultury. Těžko o ní můžeme říci, že je jen kulturou Západu, a považovat ji za přímého dědice kultury antické a středověké Evropy, jejích hodnotových systémů. Spíše než o západní kultuře a jejím pronikání do všech zemí světa můžeme mluvit o vlivu civilizace moderní společnosti průmyslové a konzumní,

¹ Giddens, A., *Důsledky modernity*, SLON, Praha 1998

která vytvořila zásadní předpoklady ke kvalitativním změnám, k nimž dochází ve fázi globalizace. Čím dál více se ukazuje, že globalizační procesy mají za následek strhávání stále většího počtu lidí naší planety k podobnému životnímu stylu. Globalizovaná civilizace jej svádí a nabízí mu možnost, aby na sebe zapomněl, aby se bavil, hrál si, užíval, byl v pohodě.

Západní civilizace nás přivedla k víře v uniformitu lidského chování podle vzorů tzv. "bílé kultury". Její celosvětová difúze nám brání vidět kultury jiných, zejména neevropských národů a dala evropské kultuře zdání univerzality, kterou jsme začali pokládat za přirozenou a nevyhnutelnou pro celý svět. Přitom sama západní euroamerická civilizace je založena na kulturních výpůjčkách (hodnotách a objevech) z celého světa.

Globalizace, která je většinou kritiků západní civilizace viděna jako jev negativní, má ale i své pozitivní aspekty. Díky globalizaci se mnoha lidem prodloužila pomocí zlepšení zdravotní péče průměrná délka života a prudce vzrostla životní úroveň. Globalizace zmírnila ve velké části rozvojového světa pocit izolace a umožnila mnoha lidem v rozvojových zemích přístup ke vzdělání.

Rychlý vývoj ovládaný technikou

Joseph Stiglitz upozorňuje na to, že ti, kdo mají na starosti řízení globalizace prozatím sice chválili její pozitivní přínos, ale až příliš často projevují nedostatečný zájem o tuto negativní stránku - ohrožení kulturní identity a hodnot. Zejména pokud je chápána jako prosazování univerzálně platných receptů pod heslem technického pokroku.

Zmiňuje se o tom i Konrád Lorenz: „Technokratický systém, který dnes ovládá svět, je s to vyrovnávat všechny kulturní odlišnosti. Všechny národy, s výjimkou takzvaných zaostalých,

vyrábějí stejnou technikou stejné zboží, obdělávají stejnými traktory stejné monokultury a bojují stejnými zbraněmi. Především pak si konkurují na témže světovém trhu a usilují všemi silami o to, aby metodami stejné propagandy jeden druhého předstihl. Kvalitativní odlišnosti, které při souhře mohly působit tvořivě stále více mizí. Úpadek kulturních hodnot odpovídá úbytku přirozené rozmanitosti. Příliš rychlý vývoj kultury ovládané technikou vede k tomu, že se krátkozrace vydá směrem, z něhož není návratu".² A dále pak poznamenává, že „různé kultury ztratily z velké části svou osobitost. V odívání, vystupování a ostatních zvycích jsou si národy všech končin země stále více podobné. Současně však mezi generacemi všech kultur silně narůstá kulturní odstup. Dnes jsme dosáhli kritického bodu: mladí lidé nejrozličnějších národů jsou si navzájem podobní více než někteří z nich svým rodičům."³

Nad tím, jestli je přirozené, aby se v případě technologického pokroku v jedné průmyslové zemi přizpůsobily této vývojové cestě tisíce jiných kultur a subkultur, se zamýšlí i Arne Naess ve své knize Ekologie, pospolitost a životní styl. Podle Naesse je i pro tradiční kultury „nepřirozené“ se vzdát hledání technických řešení pokroku, je ale důležité umět posoudit, zda je zavedení určité technologie pro danou kulturu vhodné a ne jen vše nekriticky přijímat. Je důležité posoudit, zda-li je novinka prospěšná či škodlivá lidskému zdraví, posiluje spolupráci a harmonické společenství všech pracovníků, jaké jsou zapotřebí další technické kroky, aby nové řešení bylo účinné v rámci celé technologie, jaké budou nezbytné suroviny a jsou-li k dispozici, kolik bude třeba energie, jaké budou

² Lorenz, K., Odumírání lidskosti, Mladá fronta, Praha 1997, s. 138-139

³ Tamtéž, s. 152

vyprodukovány odpady, otázka znečišťování životního prostředí...⁴

Změny jsou součástí života, ovšem rozhodující je způsob změny. Je důležité vstřebávat inovace tak, aby přispívaly k životní dynamice a přitom neohrožovaly integritu systémů, přičemž sociokulturní a přírodní systémy jsou spolu propojeny natolik, že není dost dobře možné, aby jeden zůstal na kvalitní úrovni zachován, pokud se druhý hroutí.

Důležité je potom rovněž vhodné tempo globální integrace, kterému by bylo dovoleno se přizpůsobit a reagovat na nové podněty. Problém není v globalizaci, ale ve způsobu jejího šíření. „Bude-li se globalizace i nadále prosazovat takovým způsobem, nepoučíme-li se z vlastních chyb, pak nejenže nebude napomáhat rozvoji, ale bude naopak prohlubovat bídu a nestabilitu. Bez nezbytných reforem bude odpor proti globalizaci sílit a spolu s ním poroste pak i pocit znepokojení.“⁵ Stiglitz věří, že globalizaci lze přetvořit tak, aby bylo možné realizovat její kladný potenciál, je přesvědčen, že mezinárodní hospodářské orgány lze přebudovat tak, aby to pomáhaly zajišťovat.

Svět neustálého rozhodování

„Žít znamená být fatálně nucen vykonat svobodnou volbu, rozhodnout se čím budeme ve světě.“⁶

Před přílišným rychlým vývojem, který převrací instituce, posunuje naše hodnoty a podmílá naše kořeny, varuje rovněž americký futurolog Alvin Toffler ve své knize Šok z budoucnosti, která vyšla v USA v roce 1970. Na rozdíl od většiny autorů se ale domnívá, že k zaniknutí kulturních

⁴ Naess, A., Ekologie, pospolitost a životní sty, Abies, Tulčák 1996

⁵ Stiglitz, J. E., Jiná cesta k trhu, PROSTOR, Praha 2003, s. 400

⁶ Ortega y Gasset, J., Vzpouza davů, Naše vojsko, Praha 1993

rozmanitostí a k všeprostopující standardizaci nedojde, ale že se lidé naopak budou setkávat s paralyzující přemírou. „Jsou v nebezpečí, že se stanou obětmi dilematu charakteristického jen pro superindustrialismus, kterým je nadměrný výběr.“⁷ Toffler uvádí příklady rozmanitosti i v oblastech, které nám přijdou primárně jako velice uniformované a standardizované. Například co se týče samoobsluh. Tím, že byly zlikvidovány tisíce domácích obchůdků, se bezpochybně přispělo k uniformitě architektonického prostředí. Toffler ale argumentuje tím, že zboží, které nabízejí velké supermarkety je mnohem rozmanitější, než jaký by si malý obchůdek mohl dovolit skladovat. Uniformita tak uvolňuje cestu k rozmanitosti. Toffler rovněž poukazuje na zvýšení rozmanitosti v oblastech knižní produkce, novin a časopisů, televizních a rozhlasových stanic. Je sice pravda, že se tak lidem dostává možnosti ve výběru dle jejich vkusu a zájmu, ale poté nám v myslích vyvstává otázka převahy kvantity nad kvalitou a variability jednotlivého zboží a člověk se ocitá v síti bezradnosti nad volbou podobného či totožného s jiným obalem. Jsme vtaženi do nutnosti neustálých voleb vybírat si mezi produkty jednotlivých „specialistů“, o kterých se již v roce 1930 zmiňoval španělský filosof José Ortega y Gasset. „Specialista, který výborně „zná“ svůj nepatrný kousek vesmíru, všechno ostatní je mu však až do základů záhadou.“⁸ Přesto v ostatních oborech zaujímají primitivní stanoviska, nehledíce na specialisty těchto oborů. Můžeme se tedy uchlácholit myšlenkou, že rozmanitost, kterou přináší západní civilizace nám vynahradí rozmanitost hodnot a zkušeností jiných kultur?

⁷ Toffler, A., Šok z budoucnosti, Práce, Praha 1992, s. 130

⁸ Ortega y Gasset, J., Vzpouřa davů, Naše vojsko, Praha 1993, s. 91

Globalizace vědění

Pierre Teilhard de Chardin se ve své knize *Místo člověka v přírodě*, která vyšla ve Francii v 50. letech 20. století zmiňuje o noosféře neboli myslící vrstvě země a o důležitosti propojení vědců do jediného obrovského organického systému, který neustále roste. Protože „pracuje-li na společném úkolu deset odborníků, je menší nebezpečí, že pozbudou odvahy nebo že se zmýlí, než kdyby na něm pracoval jen jeden. To pak také znamená, že jak se noosféra navíjí, rostou také vyhlídky, že se jí konečné zcentrování na sebe samu skutečně podaří...S tím jak reflexe v mase lidstva (díky sdružování reflexí) roste a sílí, zároveň klesá v noosféře pravděpodobnost svévolných i bezděčných chyb.“⁹ Podle Teilharda de Chardina je už lidstvo bez vědy neodmyslitelné, ale je třeba víry (kterou shledává v křesťanství), která by byla opravdu zdrojem pohybu.

O důležitosti takového propojení vědomostí se zmiňuje například i Arne Naess nebo Joseph Stiglitz: „S propojeností přichází potřeba kolektivní akce, aby se lidé na celém světě společně propracovali k řešení problémů, jimž čelíme, ať už jde o globální zdravotní rizika, problémy životního prostředí či hospodářskou a politickou stabilitou...Tato rozhodnutí musejí být přijímána za spoluúčasti všech národů.“¹⁰

Arne Naess volá po rozmanitosti v jednotě. Jestliže lidé mají společně pracovat na jakési změně, je nezbytně nutné, aby se nějak dohodli. V jednotě by se ale neměla vytratit rozmanitost přístupů a názorů na to, jak shody dosáhnout.

„Ekopolitická situace vyžaduje, abychom vyhledávali pomoc odborníků z různých oborů, ale zároveň je třeba všechny jejich názory včlenit do celku, který bude interdisciplinární, ale který bude také obnášet artikulaci

⁹ Teilhard de Chardin, P., *Místo člověka v přírodě*, Svoboda, Praha 1993, s. 92

¹⁰ Stiglitz, J. E., *Jiná cesta k trhu*, PROSTOR, Praha 2003, s. 400

základního postoje.“¹¹ Podle Naesse ale nemá smysl maximální rozmanitost, ale je lépe zdůrazňovat kvalitativní rozdíly a zavést pojem odlišnost, který není totéž co pouhá mnohost.

Kulturní rozmanitost v rámci integrované Evropy

I přes globalizaci můžeme pozorovat růst lokálního nacionalismu v Evropě i jinde. Rozvoj globalizovaných sociálních vztahů pravděpodobně zmírňuje některé aspekty národního cítění, může však také přímo podněcovat zintenzivnění národnostních citů. „Současně s plíživým a konfliktním rozvolňováním sociálních vztahů dochází v tomto rámci k zesilování tlaků směrem k lokální autonomii a regionální kulturní identitě.“¹²

Podle Zygmunta Baumanna (i když toto přesvědčení vlastenců ani nacionalistů nepřipouští), je důležité, aby k sobě lidé mohli patřit a zároveň si uchovávat své odlišnosti. Je důležité aby měli z různosti životních stylů, ideálů i poznání prospěch, přičemž větší sílu a význam přikládali tomu, co z nich dělá právě to, čím jsou, co je činí odlišnými.¹³ Zygmunt Baumann jako jedinou variantu jednoty v tom, že pluralita moderní civilizované společnosti nebude pouhým „suchým faktem“, vůči kterému lze pociťovat averzi nebo dokonce pohrdat, ale dobrou věcí, jež nabízí více prospěchu než nepohodlí a nesnázi, rozšiřuje obzor našeho lidství a rozmnožuje šance života, takže jsou přitažlivější než podmínky, které dokáže poskytnout kterákoliv z alternativ plurality.

Kulturní integrace Evropy, případně celého lidstva nemůže být procesem zániku národních, etnických, kmenových a

¹¹ Naess, A., Ekologie, pospolitost a životní sty, Abies, Tulčák 1996, s.280

¹² Giddens, A., Důsledky modernity, SLON, Praha 1998, s. 63

¹³ Baumann, Z., Tekutá modernita, Mladá fronta, Praha 2002, s. 281

regionálních kultur, i když nebezpečí takového vývoje tu hrozí. Nebude-li ekonomika a politika respektovat specifičnost etnických kulturních projevů, bude tak posilovat autonomistické a dezintegrační tendence, které mohou vyústit do mnohých krvavých konfliktů, jak jsme tomu dnes převážně ve východní části Evropy svědky.

Uvnitř každé kultury existují určité, jen pro ni charakteristické cíle, jež nejsou vlastní společnosti jiného typu a kultury. Neboť každá kultura z hlediska jiné ve své kultuře ignoruje to podstatné a zdůrazňuje to irelevantní. Např. jedna kultura neuznává peněžité hodnoty a vztahy, pro jinou je to základ chování. Proto by v případě integrované Evropy jako společnosti multikulturní měla hrát prvořadou roli výchova k toleranci. Tolerance pak znamená uplatňování snášenlivosti, schopnost respektování cizího přesvědčení a názorů, hlavně nestavění se do pozice někoho, kdo má jedinou správnou pravdu.

V souvislosti s uznáním kulturní diverzity se začalo uvažovat o jako jedné z možností překonání ekologických problémů o myšlence revitalizace lokálních kultur, které si uchovaly alespoň některé ze základních znaků pospolitosti, především bezprostřednost a přehlednost sociálních vztahů, zakotvenost v určitém území a vnímání jeho kulturně historických i přírodních hodnot jako integrální součásti způsobu života.

Lidé a národy potřebují určitý rámec chránící jejich vlastní prostředí i kulturní identitu před beztvářností člověka a umožňující jim rozhodovat se, zůstat individualitou - jinak by se ztratili. V minulých staletích plnily tento úkol jednotlivé menší národy. Dnes nastupují na jejich místo velké a početné národní celky odvozené od civilizací starých tisíce let. Podle Denise de Rougemonta, který hovořil o potřebě konstrukce

společné Evropy na principech federalismu, je potřeba vymyslet uspořádání, v jehož rámci by člověk nebyl ani ztracen v příliš velkých rozlohách, ani uvězněn v příliš těsných jednotkách. Evropa by měla být sjednocována na kulturním a ekologickém základě, měla by být federací kulturních růzností. Před státem je třeba dát přednost lokálním pospolitostem a regionům, protože právě jejich rozměry vytvářejí prostor, v němž osobní čin znovu nabývá smysl. Je třeba znovu nabýt své svéprávnosti a uchovat si svůj způsob života. Rougemont píše: „Každý nárok na zjednotění jednotlivců a jejich chování na úkor rozmanitosti poslání, darů a charismat, každé legální opatření, které odmítá vzít v úvahu regionální a kulturní odlišnosti ve zvycích a tradicích, řeči nebo výuce násilím, vykonaným proti sobě, která vedou ke smazání rozličnosti.“¹⁴

Kulturní rozmanitost se v období od roku 1998 stala jedním z hlavních témat jednání a dokumentů mezinárodních a regionálních organizací. Kultura, zejména v mezinárodním měřítku, je v EU pojímána v antropologických a sociálních souvislostech a zahrnuje vše, co souvisí s identitou a důstojností lidstva.

Připravovaný normativní nástroj by měl splnit ještě další cíle a zajistit další podmínky: podporovat kulturní rozmanitost, přispívat k dialogu mezi kulturami a ke vzájemnému porozumění a úctě, rozvíjet mezinárodní kulturní spolupráci zaměřenou na výměnu kulturních produktů a služeb, která by zahrnula i rozvojové země, příznivě ovlivňovat kulturní politiku a její nástroje na národní, regionální i mezinárodní úrovni, poskytovat platformu pro diskusi členských států o kulturní politice, rozšiřovat příslušné poznatky a výměnu nejlepších praktických zkušeností, poskytovat technickou pomoc a odborné zkušenosti a znalosti členským státům ve prospěch rozvoje kulturní politiky ve

¹⁴ de Rougemont, D., *Budoucnost je naše věc*, Inverze, Praha 1996, s. 262

specifických situacích, vytvořit institucionální rámec pro sledování stavu kulturní rozmanitosti ve světě a vypracovat a definovat ukazatele a mezinárodní standardy pro tuto oblast.

Závěr

Ve vnímání vztahu procesu globalizace a kulturní rozmanitosti můžeme sledovat dva základní přístupy. V prvním je globalizace chápána jako rozšiřování západní civilizace na základě zákonu tržní konkurence, kde jsou spolu s výrobky na trhu přijímány i hodnotový systémy západní společnosti, bez ohledu na historické a přírodní souvislosti každé kultury. Zároveň ale proces globalizace nelze zcela odsuzovat, protože to nemusí být jen prvotně viděná amerikanizace a prosazování hodnot západu, ale globalizace může být i důležitým prvkem při řešení celosvětových problémů a v propojování vědeckých týmů. Domnívám se, že k zániku kulturní rozmanitosti nikdy zcela nedojde, protože i přes velký tlak na identitu, můžeme sledovat její posilování. Podle mého názoru se lidé na jedné straně nechtějí vzdát svých národních hodnot a zvyků, ale na straně druhé je pro ně vidina západního života, většinou zprostředkovaná hollywoodskými filmy, kde člověk nabývá pocitu neomezených možností, příliš lákavá, než aby se jí jednoduše vzdali. Možná, že zpočátku jsou lidé předkládaným světem natolik oslepení, že na své tradice zapomínají. Ale věřím, že toto oslepení je jen krátkodobé a lidé nebudou chtít ztratit svou jedinečnost. A proto nastoupí snaha obě tyto roviny zkombinovat. Rozmanitost v jednotě.

Literatura:

- Baumann, Z., *Tekutá modernita*, Mladá fronta, Praha 2002
- de Rougemont, D., *Budoucnost je naše věc*, Inverze, Praha 1996
- Giddens, A., *Důsledky modernity*, SLON, Praha 1998
- Lorenz, K., *Odumírání lidskosti*, Mladá fronta, Praha 1997
- Naess, A., *Ekologie, pospolitost a životní styl*, Abies, Tulčák 1996
- Ortega y Gasset, J., *Vzpouza davů*, Naše vojsko, Praha 1993
- Ortová, J., *Životní prostředí a kultura*, In Pavel Hájek (ed.), *Krajina zevnitř*, Praha, Malá Skála 2002
- Stiglitz, J. E., *Jiná cesta k trhu*, PROSTOR, Praha 2003
- Teilhard de Chabdin, P., *Místo člověka v přírodě*, Svoboda, Praha 1993
- Toffler, A., *Šok z budoucnosti*, Práce, Praha 1992